

İskoçyalı Seyyah Charles MacFarlane'in Gözünden Batı Anadolu ve Trakya'da Eşkıyalık ve Asayiş Sorunu

The Banditry and Public Security Issues in Western Anatolia and Thrace through the Perspectives of Scottish Traveler Charles MacFarlane

Oğuzhan KARADENİZ ¹, Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ ²

Öz

Bu çalışmada, Charles MacFarlane'in "Constantinople in 1828", "Turkey and Its Destiny" ve "Kismet or Doom of Turkey" adlı seyahatnameleri esas alınarak yabancı bir seyyahın Batı Anadolu'da ve Trakya'da tanık olduğu eşkıyalık faaliyetleri anlatılacaktır. İskoç asıllı seyyah ve yazar Charles MacFarlane, 1827-1828 ve 1847-1848 yılları arasında Anadolu ve Trakya bölgelerinde seyahat etmiş ve gözlemlerde bulunmuştur. Bu seyahatleri esnasında karşılaştığı ya da duyduğu eşkıyalık ve asayiş hadiselerine, yazdığı seyahatnamelerinde yer vermiştir. MacFarlane'e göre, ülke yönetimindeki istikrarsızlık, kaht-ı rical, iktisadi bunalım, işsizlik ve kamu güvenliği zafiyeti gibi sorunlar asayişe zarar vermiş ve eşkıyalık hadiselerine uygun ortam hazırlamıştır. Taşrada seyahat edenlere yönelik saldırı ve tecavüzler olmuştur. Osmanlı topraklarındaki eşkıyalık faaliyetlerinin başını ise Rumlar çekmiştir. Mora Yarımadasında başlayan Rum isyanı sonucu bağımsızlığını kazanan ayrılıkçı Rumlar, Sisam gibi Ege'nin çeşitli adalarında örgütlenerek Batı Anadolu sahillerinde eşkıyalık yapmıştır. Keza Ermenilerde çeşitli asayiş ve güvenliği tehdit eden hadiseler çıkarmıştır. MacFarlane, Bulgarların Osmanlı toplumu içinde en acımasız ve gaddar kesimi olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra taşrada yaşanan eşkıyalık ve asayiş sorunlarını çözmek amacıyla Asâkir-i Mansûre, Redif Askerî Teşkilatı ve Zaptiye Müşirliği gibi askerî teşkilatlar kurulmuştur. Fakat asayiş ve güvenlik ülkede önemli bir sorun olarak gündemde olmaya devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Charles MacFarlane, Osmanlı Devleti, Eşkıyalık, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this study, based on Charles MacFarlane's travelogues "Constantinople in 1828", "Turkey and Its Destiny" and "Kismet or Doom of Turkey", the banditry activities witnessed by a foreign traveler in Western Anatolia and Thrace will be narrated. Scottish-born traveler and writer Charles MacFarlane traveled and made observations in Anatolia and Thrace between 1827-1828 and 1847-1848. He wrote about the banditry and public security issues he encountered or heard about during these travels in his travelogues. According to MacFarlane, problems such as the instability in the country's administration, deficiency of statesman skilled person, economic depression, unemployment and weaknesses in public security undermined public order and created a favourable environment for banditry. There were attacks and rapes against travelers in the countryside. The Greeks were at the forefront of banditry activities in Ottoman lands. As a result of the Greek revolt that started in the Peloponnese Peninsula, the separatist Greeks, who gained their independence, were organized in various Aegean Islands such as Sisam and engaged in banditry along the coasts of Western Anatolia. Likewise, Armenians were engaged in various incidents that threatened public order and security. MacFarlane assessed that the Bulgarians were the most ruthless and

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyonkarahisar, Türkiye baki.karadeniz@windowslive.com.

²Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye, ahmetyaramis@aku.edu.tr.

Atıf için (to cite):Karadeniz, O., Yramış, A. (2025). İskoçyalı Seyyah Charles MacFarlane'in Gözünden Batı Anadolu ve Trakya'da Eşkıyalık ve Asayiş Sorunu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 789-803.

brutal segment of Ottoman society. In 1826, after the abolition of the Janissary Corps, military Organizations such as the Asâkir-i Mansûre, the Redif Military Organization and the Zaptiye Müşirliği were established to solve the banditry and public order problems in the provinces. However, public order and security remained a major problem in the country.

Keywords: Charles MacFarlane, Ottoman Empire, Banditry, Greeks, Armenians, Bulgarians

Paper Type: Research

Giriş

Eşkîyalık, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olup yağmalama, soygun ve cinayet gibi fiilleri içeren örgütlü bir suç yöntemidir. Arapça kökenli bir kelime olan "eşkîya", "bedbaht, talihsiz ve günahkâr" anlamlarına gelirken, Türkçede "haydutluk, yol kesicilik ve çetecilik" anlamında kullanılmaktadır (Bardakoğlu, 1995, s.466). Merkezi otoritenin zayıf, siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın olduğu bölgelerde eşkîyalık faaliyetleri sıkça görülmektedir. Osmanlı kaynaklarında tekil olarak "şakî" ve çoğul olarak "eşkîya" kelimeleriyle kullanılan bu olgu, bazen "celali, harâmî, haramzâde, eşirrâ, türedi, haydut, uğru" gibi kelimelerle de ifade edilmektedir (İlgürel, 1995, s.467).

XIX. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nde günümüz anlamıyla Jandarma ve Polis teşkilatını tam anlamıyla ifade eden ve karşılığı olan bir kolluk kuvveti mevcut değildir. Devlet, şehir dışındaki güvenlik ve asayiş Tımar Sistemi içinde sağlamıştır. Bu sistem, hem merkezi yönetimin asker ihtiyacını karşılamış hem de mahalli güvenliğin sorumluluğunu taşımıştır (İnalçık, 2012, s.168). Geniş topraklara hükmetmenin getirdiği güçlüklerden biride şehir ve kırsal bölgelerdeki asayiş temin etmek olmuştur. Osmanlı Devleti'nde adaletin sağlanmasında kadılar önemli bir rol oynamış, idari ve güvenlik faaliyetlerinde de görev üstlenmişlerdir. Kadılar, bulundukları kazalarda halkın şikâyetlerini dinlemiş ve kararlar vermişlerdir. Asayiş sağlamada kendilerine subaşılar yardımcı olmuştur. Osmanlı Devleti, bir yeri fethettiğinde, buranın Osmanlı idaresi altına girdiğini göstermek maksadıyla kadı ve subaşı tayin etmiştir (Ortaylı, 2001, s.69). Subaşılar hem güvenliği sağlamış hem de vergilerin toplanması gibi idari işlerle sorumlu tutulmuştur. Suçluların takibi ve yakalanması da subaşıların görevleri arasında yer almıştır (İlgürel, 2009, s. 447-448). Subaşıların emrindeki asesbaşı ve asesler de kamu düzeninin sağlanmasına yardımcı olmuşlardır. Asesbaşılar, şehirdeki dükkânların ve malların hırsızlara karşı korunmasından sorumlu tutulmuşlardır (Akdağ, 1955, s.50). XVIII. yüzyıldan itibaren, kadıların görev alanları daraltılmış ve taşradaki asayiş işleri giderek âyanlar tarafından yürütölmeye başlanmıştır. Âyanlar, halk ile devlet arasındaki ilişkileri yönetirken, idari meselelerde de etkili olmuşlardır. II. Mahmud (1808-1839) merkeziyetçi bir yönetim anlayışı benimseyerek, âyanların taşradaki etkisini ortadan kaldırmaya çalışmıştır (Mert, 1991, s.197).

1826 yılında Yeniçeriliğin ilgası ve yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kurulmasıyla beraber kadıların asayiş üzerindeki yetkileri sınırlandırılmıştır. Böylelikle ülke genelindeki kamu düzenini ve sükûneti sağlama işi bu daimi yeni orduya verilmiştir. Ayrıca ülke genelinde kamu düzenini bozan eşkîya, haydut ve hırsızlara karşı taşrada Redif-i Asâkir-i Mansûre Teşkilatı ihdas edilmiştir (1834). Bu teşkilatın amacı, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin üzerindeki görev yükünü azaltmak ve "...halkı uzun süre mecburi hizmette tutmadan kendi bölgelerinde eğiterek iç güvenliği sağlamak..." olmuştur (Özcan, 2007, s.524). Sultan II. Mahmud'un ölümünden hemen sonra tahta geçen Sultan Abdölmecid (1839-1861) tarafından Umûr-ı Zaptiye Teşkilatı kurulmuştur (1839). Bu teşkilat, taşra başta olmak üzere Anadolu ve Rumeli'nin iç güvenliğini temin etmekle vazifelendirilmiştir (Sönmez, 2006, s.200).

1. Charles MacFarlane ve Türkiye Seyahati

Charles MacFarlane (1799-1858), İskoç asıllı, İngiliz vatandaşı bir yazar ve seyyahdır. Eğitim ve tahsil durumu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak gençlik yıllarında on yıl boyunca İtalya'da kaldığı dönemde teoloji eğitimi almış olabileceği düşünülmektedir. Zira gerek Hristiyanlık gerekse İslam ilahiyatı ve tarihi konularında uzman olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. 1827-1828 yıllarını kapsayan ilk seyahati sırasında, yaklaşık on altı ay boyunca başta İstanbul olmak üzere çeşitli Anadolu şehirlerini ziyaret etmiştir. Bu seyahati sırasında tuttuğu notlardan yola çıkarak "Constantinople in 1828" adlı seyahatnamesini kaleme almıştır. Bu kitabında, Osmanlı Devleti'nin siyasi, askerî, ekonomik, toplumsal ve dini yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler vermiş ve değerlendirmelerde bulunmuştur. II. Mahmud'un askerî düzenleme ve reformlarına kitabında geniş yer ayırmıştır. MacFarlane, seyahatname türündeki bu eserini 1829 yılında yayımlamıştır (Lee, 1893, p.74).

Osmanlı seyahati sonrasında Londra'ya dönen MacFarlane, kendini edebi çalışmalara adanmıştır. Yazar ve editör olan Charles Knight'ın yanında çalışmaya başlamış, burada kitap ve makale editörlüğü yapmıştır. Aynı zamanda kitap bölümü yazarlığı, roman, seyahatname, biyografi ve çeviri üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir. Osmanlı topraklarına yaptığı ilk seyahatinden yaklaşık yirmi yıl sonra, Ağustos 1847'de ikinci bir seyahat daha gerçekleştirmiştir. Bu seyahati esnasında, kendi adını verdiği büyük oğlu Charles'ı da yanında getirmiştir. Başta İstanbul olmak üzere Batı Anadolu ve Trakya bölgesindeki çeşitli yerleşim yerlerini kapsayan bu seyahat, 1847-1848 yıllarında gerçekleşmiştir. İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde Osmanlı hakkında yapılan müspet açıklamalar ve yorumlar, MacFarlane'in bu seyahate çıkmasına neden olmuştur. İlk seyahatinden geçen yirmi yıl içinde Osmanlı Devleti'nin kaydettiği ilerlemeleri görmek istemiştir. Ancak gördükleri ve yaşadıkları, onun için tam bir hayal kırıklığı olmuştur. Ülkenin ileriye gitmesi beklenirken daha da geriye gittiğini gözlemlemiştir. Batı dünyası tarafından coşkuyla karşılanan Tanzimat Fermanı'nın yalnızca kâğıt üzerinde kaldığını, uygulanmasında büyük eksiklikler ve zorluklar yaşandığını ifade etmiştir. İngiltere ve Fransa'daki gazetelerde Osmanlı modernleşmesi hakkında yapılan olumlu haber ve yorumların yanıltıcı olduğunu belirtmiştir. Bu ve benzeri tespitlerini "Turkey and Its Destiny" adlı kitabında anlatmıştır. Kitabını iki cilt halinde 1850 yılında yayımlamıştır. 1853 yılında ise "Kismet or Doom of Turkey" adlı ve Osmanlı hakkındaki son kitabını yayımlamıştır. Bu kitapta, Osmanlı'nın gelecekte karşı karşıya kalacağı muhtemel felaket senaryoları, Müslümanların kader inancı ile Osmanlı Devleti'nin siyasi, askerî ve ekonomik durumu ele alınmıştır (MacFarlane, 1853, p.3-4). Elli dokuz yıllık yaşamına birçok kitap, makale, biyografi ve çeviri sığdıran MacFarlane, 9 Aralık 1858'de Londra'da vefat etmiştir.

2. Batı Anadolu ve Trakya'da 'da Eşkîyalık ve Asayiş

MacFarlane, Anadolu'ya ilk gelişi olan 1827 ve 1828 yıllarında yol kesme ve haydutluk türündeki eşkıyalık faaliyetlerine nadiren rastlamıştır. Ancak 1847 ve 1848 yıllarında bu tür olaylarda belirgin bir artış meydana gelmiş ve bu durum endişe verici bir seviyeye ulaşmıştır. 1827'den 1847'ye kadar geçen yirmi yıllık süreçte ülkenin güvenlik ve asayişi iyileşeceğine giderek kötüleştirmiştir. Şehirlerarası yollarda can ve mal güvenliğini sağlama meselesi, idarecilerin karşısındaki en büyük sorun olarak yerini almıştır. 1847 seyahatinin ilk durağı olan İzmir'e varmasının hemen ardından yaşadığı art arda eşkıyalık ve yol kesme haberleri MacFarlane'i büyük bir endişeye sevk etmiştir (MacFarlane, 1853, p.152-154).

MacFarlane, İzmir'de bulunduğu sırada ismini vermediği ve uzun süredir burada yaşayan yaşlı bir Frenk ile sohbet etmiştir. Bu kişiyle yaptığı sohbet genel olarak Tanzimat düzenlemelerini, güvenlik ve asayiş konularını kapsamıştır. Yaşlı Frenk'e göre, ülke ilerlemek yerine büyük bir gerileme dönemine girmiştir. Sultan Abdülmecid, kişilik ve yönetim tarzı bakımından babası Sultan II. Mahmud'a benzemektedir. Sultan Abdülmecid, bedenen ve zihnen oldukça zayıf, saray erkânı ve harem tarafından kolayca yönlendirilen güçsüz bir şahsiyettir. Devlet yönetiminde Mustafa Reşit Paşa dışında işinin ehli, liyakat sahibi bir devlet adamı bulunmamaktadır. Tanzimat Fermanı'nda belirtilen düzenlemeler, Hristiyan reaya için sadece "bir aldatmaca ve göz boyamadan" ibarettir. Hristiyan reayaya, Osmanlı'yı kuran Müslüman tebaayla hukuk önünde eşit olacağı vaadi verilmiş olsa da bunun uygulanması güçtür ve gerçeklikle örtüşmemektedir (MacFarlane, 1853, p.148-149).

Yaşlı Frenk'e göre, ülkede iltimas, kayırmacılık, yolsuzluk ve hukuksuzluk yaygın hale gelmiştir. İzmir'de asayiş ve güvenlik sorunu giderek içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Cinayet, yaralama ve gasp olayları olağan hayatın bir parçası haline gelmiştir. Özellikle cinayet işleyen suçlular dağa çıkmış ve eşkıyalığa soyunmuştur. MacFarlane, suç işleme oranının Müslümanlar arasında da yüksek olduğunu belirtmiştir (MacFarlane, 1853, p.150). Suçlulara yönelik falaka cezası uygulaması söz konusudur. İdam cezası ise geçmiş yıllara kıyasla daha da seyrekleşmiştir. MacFarlane, ülkenin içinde bulunduğu durumu yirmi yıl öncesiyle kıyaslamış ve eşkıyalığa yönelik cezaların geçmişte çok daha sert ve caydırıcı olduğunu ifade etmiştir. 1827-1828 yıllarında yargılamalar daha kısa sürmekte ve suçlulara daha ağır cezalar verilmekteydi. Cinayet ve ağır suçlardan hüküm giymiş kişilere sıkça idam cezası uygulanmaktaydı. O yıllarda, İstanbul ve taşrada eşkıyalık veya haydutluk yapan suçlular genellikle "kılıçla baş kesme" veya "iple boğma" yöntemiyle idam edilmekteydi (MacFarlane, 1853, p.150). Sultan II. Mahmud'un saltanatı sırasında idam olağan bir ceza olarak kabul görmüştür. Hatta eşkıyalık veya haydutluk suçundan hüküm giymiş kişilerin başları kesilerek saray kapısında halka teşhir edilmiştir. Bu tür cezalandırmalar halkın gözünde Sultan II. Mahmud'un otoritesini pekiştirmiş ve onu muktedir padişahlar arasına koymuştur (MacFarlane, 1853, p.150-151).

Sultan Abdülmecid'in tahta geçmesiyle Osmanlı Devleti, suçluları idam gibi ağır cezalandırma usullerinden uzaklaşmaya başlamıştır. İdam cezalarının azalması ve verilen cezaların hafiflemesi, suç oranlarının artışına neden olmuştur. İstanbul'da suç oranı giderek artmıştır. Öyle ki, şehrin kenar semtlerinde güvenli ve huzurlu şekilde yaşam günden güne zorlaşmıştır. Buna paralel olarak, giderek artan cinayet haberleri halkı tedirgin etmiştir. Havanın kararmasıyla birlikte Galata ve Tophane gibi bölgelerde, silahsız şekilde dolaşmak oldukça riskli hale gelmiştir. Haneye tecavüz, kundaklama, gasp, hırsızlık ve yol kesicilik gibi hadiseler giderek artmıştır. İstanbul'da çok sayıda bıçakla yaralama ve faili meçhul cinayet işlenmiştir. Özellikle şehirdeki cinayet ve kundaklama hadiselerinin artışı, bu hadiselerin üzerinin perdelenmesini de beraberinde getirmiştir. Buna karşın şehir sakinleri bu türden hadiselerle çok çabuk dikkat kesilmiş, gelişmeleri endişe ve korku içinde takip etmiştir. Bundan dolayı hadiselerin halktan gizlenmesi mümkün olmamış ve hadiseler kısa süre içinde kulaktan kulağa hızlıca yayılarak herkesin malumu olmuştur (MacFarlane, 1853, p.151-152).

Tanzimat Fermanıyla beraber Osmanlı hukuk sistemi yeni bir aşamaya girmiştir. Dönemin ihtiyaçlarına binaen 1838 yılında ceza kanunnamesi yayınlanmıştır. 1840 yılında gelindiğinde ise yeni bir ceza kanunnamesi daha yayınlanmıştır. Söz konusu kanunnameler ile birlikte toplumun huzuruna bozacak ve otoriteye karşı işlenecek suçlara dair yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu ceza kanunnameleriyle beraber kişinin ıslah edilip edilmeyeceği ve suçun doğurduğu büyüklük göz önüne alınmıştır. Suçu işleyen kişi ıslah edilebileceği intibasını uyandırıyor ise genellikle idam yerine sürgün ve kürek cezaları verilmiştir (Poyraz, 2020, s.511).

MacFarlane, Anadolu'ya ilk ziyareti olan 1827 ve 1828 yıllarında yol kesme ve haydutluk türü eşkıyalık faaliyetlerinin nadiren gerçekleştiğini iddia etmiştir. Ancak 1847'de İzmir'e

gelişinden sonraki ilk haftasında iki kez yol kesme ve haydutluk hadisesinin gerçekleştiğini duyması, kendisini büyük ölçüde endişelendirmiştir. Bu tür hadiselerin artışı dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. O, bu konudaki endişesini “...adli ve idari her alanda ahlaksızlık ve yolsuzluk arttı...” şeklinde dile getirmiştir (MacFarlane, 1853, p.153).

2.1. Türkler

Sultan II. Mahmud, Anadolu ve Rumeli’de güvenlik ve asayişin temin etmek için yoğun çaba harcamış ve bunun sonucunda eşkıyalık faaliyetleri büyük oranda azalmıştır. Sultan III. Selim döneminde (1789-1807) ayyuka çıkan ve devleti ciddi manada uğraştıran eşkıya táfesinin bir kısmı, “*ma’zûlpaşaların*” kapı halkından ileri gelmiştir. Kendilerine “yeni efendiler” bulamayan bu kapusuz halkı, merkezi yönetimin taşradaki gücünün zayıflığından yararlanarak ülkede eşkıyalık yaparak terör estirmişlerdir. Sultan II. Mahmud, ister bu kapusuzları isterse suç işlemeleri sebebiyle adaletten kaçıp dağa çıkan şakileri uzunca bir süre yok etmeye çalışmıştır. Bundan dolayı ülkede yol kesme ve soygun hadiseleri ya çok azalmış ya da nadir yaşanan hadiseler haline gelmiştir. Ancak Osmanlı toplumunun gittikçe yoksullaşması ve iktisadi durumun kötüleşmesinin bir sonucu olarak; eşkıyalığın ülkeyi yeniden kasıp kavuracağı da aşikâr hale gelmiştir (MacFarlane, 1829, p.101). Nitekim Tanzimat Fermanı’nın ilanı ve sonrasında Anadolu coğrafyasında ciddi asayiş sorunları yaşanmıştır. Tanzimat’ın ilanı sonrasında her ne kadar iç güvenlik için çeşitli önlemler ve tedbirler alındıysa da devletin içinde bulunduğu iktisadi zorluk ve sosyal çalkantılar, asayiş ve güvenliği tehlikeye sokmuştur (Çadircı, 1980 s.58).

MacFarlane’in 1847-1848 yıllarında Anadolu ve Trakya’ya olan seyahatlerinde Türklerin karıştığı eşkıyalık, cinayet ve hırsızlık hadiselerinden bahsettiği görülmüştür. Örneğin, MacFarlane, 1847 yılı Kasım ayında Bursa’da konakladığı sırada şehirde meydana gelen bir cinayet hadisesini şöyle anlatmaktadır: Arap bir seyyah, Bursa’daki bir handa cinayete kurban gitmiştir. Sabahın ilk aydınlığında Arap seyyahın kafası hanın bir ucunda, bedeni ise diğer ucunda bulunmuştur. Cesedi bulan şahıslar, cinayetin handa konaklayan Türk deve sürücülerinden işlenmiş olabileceğini iddia etmişlerdir. Arap seyyahın hana geldiği akşam saatlerinde, deveci esnafından kişiler aynı handa konaklamıştır. Bir diğer iddiaya göre, seyyahın Bursa’da husumetli olduğu kişiler vardı ve cinayet bu kişiler tarafından işlenmiştir. Cinayeti işleyen kişi ya da kişilerin bulunması için devletin adli ve kolluk görevlilerinin ciddi bir çaba içinde olmaması ayrıca dikkat çekici bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Üstelik Bursa’da bir yakını olmadığı anlaşılan bu maktulün naaşı, özensiz bir biçimde ve derinde kazılmayan bir mezara öylece gömülmüştür. Maktulün dünyadaki çilesinin bitmediği, aç köpekler tarafından cesedinin parçalanmasıyla da bir kez daha görülmüştür. Arap seyyah ile deveciler arasında handa yatacak yer sorunu olabileceği iddiası üzerinde mutabakata varılmış ise de cinayet hadisesinin fail ya da faileri ortaya çıkarılamamış ve cinayet faili meçhul olarak kalmıştır (MacFarlane, 1850, p.234-235).

MacFarlane, 1847 yılında Batı Anadolu’da seyahat ederken Deli İsmail adında eski bir eşkıya ile tanışmıştır. Deli İsmail uzun boylu, geniş çehreli ve omzuna kuşandığı uzun namlulu tüfeğiyle heybetli bir görünüşe sahipti (MacFarlane, 1850, p.280-281). O, “*zorla köyünden alınmış ve dört sene boyunca askerlik yapmış*” bir Türk köylüsüydü. Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanına karşı düzenlenen seferde Osmanlı ordusu içinde yer almıştır. Nizip Savaşında ve ardından Mısır kuvvetlerine karşı yürütülen Suriye ve Akka’daki askerî harekâta katılmıştır. Askerî nizam ve tertipten hoşlanmayan bir kişiliğe sahip olması, birliği içinde subay ve neferlerle sorun yaşamasına ve kavga etmesine sebep olmuştur. Ordu ile İstanbul’a döndüğünde, askerliğin kendisine göre olmadığını ve kalan sekiz yıllık askerlik süresini³ tamamlayamayacağını idrak

³⁷ Temmuz 1826 tarihinde yapılan yüksek istişareler sonucunda Asâkir-i Mansûre Kanunnamesi yürürlüğe konmuştur. Böylelikle II. Mahmud döneminde modern ordu tesis edilmiştir. Söz konusu kanunnameye göre, istisnası olmakla beraber askere on beş ile otuz yaşları arasındaki kişiler alınacaktı. Askerlik hizmet süresi on iki yıl olacaktı. Süreyi tamamlayanların maaşsız olarak ordudan ayrılmalarına müsaade edilecekti. Askerler bulundukları kışlalarda veya vazifelendirildikleri yerlerde eğitim ve talim ile meşgul olacaklardı. Askerin firar etmesinin önüne geçmek için

etmiştir. Askerliğin getirmiş olduğu disiplinli hayata daha fazla dayanamayan Deli İsmail, çareyi firar etmekte bulmuştur. Askerî birliği ile İstanbul'da bulunduğu sırada firar etmiş ve doğduğu yer olan Balıkesir'e kaçırmıştır. Firari Deli İsmail, hakkında asker firarisi olmasından mütevellit soruşturma açılmış ve takibat başlatılmıştır. Hakkında takibat başlatıldığını öğrenen Deli İsmail, telaşa kapılmış ve çareyi dağa çıkarak eşkıya olmakta bulmuştur. Sahip olduğu iri cüssesi, keskin zekâsı ve askerî alandaki bilgi birikimi sayesinde aynı kendisi gibi kanun kaçaklarını da etrafında toplamaya muktedir olmuştur. Kolluk kuvvetleri tarafından yakalanması için sıkı bir şekilde takibi yapılan Deli İsmail; birkaç defa yaralanmasına ve etrafının kuşatılmasına rağmen her seferinde kaçmaya muvaffak olmuştur. Deli İsmail ve eşkıya taifesinin, kolluk güçleri ile girdiği çatışmalardan kurtulması ve hatta kolluk kuvvetlerini bozguna uğratması, halk nazarında kendisini kahraman yapmıştır. Bu durum MacFarlane'i oldukça şaşırtmış ve olay özelinde şu ifadelerde bulunmuştur: "*Deli ve adamlarının sık sık Müslümanları soyduğu unutulmuştu; hiç kimseyi öldürmedikleri ve sadece dört kişinin küçük bir müfrezeyi yendiği ya da engellediği hatırlanıyordu. Türklerin hayal gücü bu tür kahramanlık gösterileriyle kolayca büyülenir ve genellikle taşralı halk, tüfekçilerin iyi bir dayak yemesine alkış tutardı.*" (MacFarlane, 1850, p.281-282).

Deli İsmail, MacFarlane'e birkaç sene önce eşkıyalık faaliyetlerini bıraktığını ve köyüne döndüğünü söylemiştir. Eşkîyalığı bırakmasından sonra hakkındaki takibat emri düşmüştür. MacFarlane, Deli İsmail'in, kendi ve beraberindekilere evinde göstermiş olduğu dostluk, sevgi ve ikramdan övgüyle bahsetmiştir. Deli İsmail'in kendisinde uyandırdığı güven hissine dair MacFarlane'nin şu satırları dikkat çekicidir: "*Sabah 9'da. Yol kenarındaki çeşmenin başında Deli İsmail ile kucaklaşarak vedalaştık. Yanımda bir hazine taşıyor olsaydım bile, bu adama güvenirdim. Eline verdiğim on kuruşla çok mutlu bir şekilde köyüne geri döndü.*" (MacFarlane, 1850, p.283).

MacFarlane, Türkler tarafından yapıldığını düşündüğü bir başka eşkıyalık hadisesinden de bahsetmiştir. 1847-1848 yıllarındaki seyahati kapsamında İstanbul'un Silivri taraflarında yolculuğa çıkan MacFarlane, kendisinin Osmanlı topraklarına gelmesinden yaklaşık iki yıl önce vuku bulmuş ve Müslüman biri tarafından yapıldığını düşündüğü bir cinayet hadisesinden şöyle bahsetmiştir: "*Bundan yaklaşık iki yıl kadar önce, o zamanlar henüz genç bir delikanlı olan Yorgi, ava çıkmış ve Silivri'den üç ya da dört mil uzaklıkta, denize açılan sakın bir vadiye girmişti. Orada tek başına dolaşan bir eşek bulmuştur. Biraz ileride köpeği durdu ve çalılıkta olan bir şeye havladı. O noktaya yaklaştığında, genellikle Bulgarlar tarafından giyilen kaba kahverengi bir ceket gördü. Köpek korkuyla havlıyordu; çalılığın arkasına geçen Yorgi önce bir adamın kafasını, biraz uzakta ise cesedinin geri kalanını buldu. Öldürülen adamın bir Bulgar olduğunu kolayca anladı, ama avlanmasını yarıda bırakmadı; gün batımına kadar avlanmaya devam etti ve eve ulaştığında babasına olayı anlattı. Daha sonra cinayeti büyük bir kayıtsızlıkla dinleyen Türk idarecisine anlattı. Kendisine bu konuda ortalığın karıştırılmamasının daha iyi olacağı söylendi. Ertesi gün vadiye bir çukur kazmaları, baş ve cesedi birlikte gömmeleri ve zavallı eşiği getirmeleri için birkaç adam gönderildi. Bunlar yapıldıktan sonra cinayet Türkler tarafından daha fazla dikkate alınmadı; ancak kurbanın komşu bir çiftlikte çalıştığı, bir eşek satın aldığı, kuşağında beş bin kuruşla eve döndüğü ve katilin hala aynı çiftlikte çalışan, bir Türk hizmetli olduğu neredeyse kesin olarak tespit edilmişti.*" (MacFarlane, 1850, p.292).

Silivri'deki bu korkunç cinayet hadisesi sadece bununla da sınırlı değildi. Silivri ve Kırkkilise(bugünkü Kırklareli) arasındaki ormanlara dadanmış ve yakın zamanlarda bir Müslüman'ı öldürmüş üç kişilik bir haydut çetesi daha mevcuttu. Öldürülen kişi Kırkkilise'de kendisi gibi başka bir Müslüman tarafından katledilmiştir. MacFarlane'e göre, katilin fakir bir Türk olmasından dolayı cinayet suçu, Hristiyan ve zengin bir Rum'un üstüne atılmıştır. İlerleyen

zabitleri kendilerine kefil yapılmışlardı. Geniş bilgi için bkz. Ahmet Yaramış, "Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve Yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'nin Kurulması", *Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları*, C.12, Ankara 2002, s. 1168-1175.

günlerde Rum piskoposlar ve ileri gelen Rumlar da hiç hazzetmedikleri bu zengin Rum'u cinayeti işlediği iddiasıyla suçlamışlardır. MacFarlane'in iddiasına göre, üzerine cinayet suçu atılan bu Rum, cinayetin gerçekleştiği gün farklı bir yerdedi. Lakin tüm şahitlerin onun aleyhinde tanıklık etmesi, Rum'un hapis cezası almasına ve biriktirdiği tüm servetini maktulün ailesine kan parası olarak vermesine yol açmıştır (MacFarlane, 1850, p.292-293).

MacFarlane, Osmanlı topraklarında yoksulluk nedeniyle hırsızlığın arttığını ve devlet görevlilerinin de rüşvet almaya meyilli hale geldiğini ifade etmiştir. Devlet binalarındaki hizmetçilerin bahşiş alma beklentisi içine girmeleri, almadıklarında onları ahlaki sınırın dışına çıkarmaya yöneltmiştir. Buna ilişkin olarak MacFarlane, gerek kendi başından ve gerekse Amerikalı jeolog Dr. Lawrence Smith'in başından geçen hırsızlık hadiselerine değinmiştir. MacFarlane, 1847-1848 yılları arasında İstanbul'a geldiğinde devlet ricalinin bir kısmını ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerinde hizmetçilerin ve kapı halkının sürekli olarak ondan bahşiş talep ettiğinden yakınmıştır (MacFarlane, 1850, p.90). O, hizmetçilere ve kapı halkına bahşiş vermekten dolayı cüzdanının içinin boşaldığını; bu tür ziyaretlerde kapının hemen yanında duran ve çizmelerden mesul olan görevlilerin bahşiş beklediğini, eğer olurda bu kişiler bahşişsiz bırakılırsa akıbetin ziyaretçiler için kötü olacağını şu sözlerle izah etmiştir: "*Babîâli'nin hizmetinde çalışan Amerikalı bir jeolog olan Dr. Lawrence Smith, Babîâli'nin işleriyle uğraşırken kendisinden alınan bu bahşişlerden bıkararak, kesenin ağzını iyice sıktı ve birkaç hafta içinde üç çift çamur çizmesini kaybetti. Bugünlerde çizmelerin sağlam, su ve kar geçirmeyen, çamurda korkusuzca yürüyebileceğiniz bir çifti, 200 kuruşa mal olmaktaydı*" (MacFarlane, 1850, p.91). MacFarlane'nin yakın dostu olan Bay B., Türkler arasında artan bu tür hırsızlığı şöyle izah etmiştir: "*Onları Frenkleştirdiniz, şimdi Frenkler gibi hırsızlık yapıyorlar. Kadîm dinî akîdelerini değiştirdiniz, şimdi hızla dinsizleşiyorlar.*" (MacFarlane, 1850, p.91-92). Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bozukluk, pek çok insanı sefaletle sürüklemiştir. Bu nedenle hırsızlık hadiseleri günden güne artmıştır.

2.2. Rumlar

MacFarlane'in 1827-1828 ve 1847-1848 yıllarında Anadolu ve Trakya'ya olan seyahatlerinde Rumların karıştığı eşkıyalık, cinayet ve hırsızlık hadiselerinden uzunca bahsettiği görülmüştür. Özellikle 1821 yılında başlayan Rum isyanı süresince Ege Denizi adalarından Batı Anadolu'nun sahil yerleşim yerlerine Rum eşkıyası tarafından terör estirilmiştir. İzmir'in Çeşme kasabasından yaklaşık 6 km uzaklıkta yer alan Alaçatı kasabası, Rum eşkıyasının saldırılardan en fazla muzdarip olan yerleşim yerlerinin başında gelmiştir. Alaçatı ve çevresindeki köylerde yaşayan halk, Rum eşkıyasına karşı güvenliklerini sağlamak üzere silahlı bir kolluk kuvveti oluşturmuşlardır. Alaçatı ve çevresindeki ahali tarafından parası ödenen çok sayıdaki Türk kollukçular, bu civarda nöbet tutarak Rum eşkıyasına karşı Müslüman ahaliyi korumuştur. Bu bölgeyi ziyaret eden MacFarlane, Alaçatı ahalisini Rum eşkıyaya karşı koruyan Türk kollukçularını yakından gözlemlene fırsatı bulmuştur. Tek görevleri Rum eşkıyasının saldırı ve tecavüzüne karşı koymak olan bu kollukçular, görevlerini ihmal etmekte ve disiplinsiz davranış sergilemekteydiler. Vakitlerinin çoğunluğunu ya uyuklamakta ya da tütün içerek geçirmektedirler. Alaçatı, dere teknelerinin ulaşımı için oldukça müsait olduğundan Rum eşkıya, tekneleriyle adalardan gelerek bölge ahalisini katletmekte ve bölgenin asayişini bozmaktaydılar (MacFarlane, 1829, p.102).

MacFarlane, Rum eşkıyasının yapmış olduğu taciz ve haydutluğu şu şekilde değerlendirmiştir: "*Bu saldırılar, eski Yunanistan'ın kahramanlık çağlarında uygulananlara tam olarak benzemektedir; ancak günümüzde ve olaylara ilişkin fikirlerimizle, onlara antik çağda verilen onurları veremeyiz. Albay Leake'in, hayranlık uyandıran "Yunan Devrimi'nin Tarihsel Ana Hatları" adlı eserinde (bu konuda ortaya çıkan tek mantıklı eserdir) haklı olarak, bu "Sisam adası saldırılarının, çoğu zaman zulümle rezil olmalarına rağmen, Osmanlı'yı Asya'da tutarak Avrupa'daki davaya (Yunan davasına) çok yararlı olduğunu belirtmektedir*" (MacFarlane, 1829,

p.102). Görölüyor ki MacFarlane, Rum isyanını tarihsel ve dini saiklerinden ötürü yüceltmekte ve desteklemektedir.

MacFarlane'in de belirttiğı üzere Rum isyanının başarıya ulaşması ve Mora'da müstakil birer devlet haline gelmeleri, Batı Anadolu kıyılarını olası Rum eşkıya faaliyetlerine açık hale getirmiştir. Mora Yarımadasında yaşayan Rumlar, kendilerine daha fazla toprak ve ganimet elde edebilmek için Anadolu Yarımadası'na yakın konumda yer alan ve adalarda yaşayan Rumlarla irtibat kurmuşlardır. Böylelikle, Sisam ve Sakız adaları arasında bulunan bölgeyi kendi denetimleri altına alarak, çeşitli Türk köylerine ve kasabalarına saldırılar düzenlemişlerdir (Başaran ve Özçelik, 2022, s.897).

Yine, MacFarlane, İzmir Körfezi ile Urla kasabası arasında seyahat yaptığı sırada, Sisam Adası Rumlarından olduğı şüphelenilen bir eşkıya çetesi tarafından yol kesilerek, Ermeni ve Türk tüccarlarından bazılarını öldürölüğünü ifade etmiştir. Pusu atan Rum eşkıya, oradan geçen ticaret kafilisine saldırmış ve kafileden iki kişiyi öldürmüştür. Ardından kafilayı derdest edip mallarına el koymuşlardır. Kendilerine yarayacak malları olay yerinden alarak hızlıca uzaklaşmışlardır (MacFarlane, 1829, p.117).

MacFarlane, Manisa'da bulunduğı sırada başka bir Rum eşkıyalığına da tanık olmuştur. Manisa'ya bağı Kasaba (bugünkü Turgutlu)kzası civarında seyahat ederken, cinayete kurban gitmiş bir erkek cesedi ile karşılaşmıştır(MacFarlane, 1829, p.228). Cesedi, dere içindeki hendekte yatarken öylece fark etmiştir. Tıraşlı başının tepesindeki uzun saç tutamından, maktulün Türk olduğı anlaşılmıştır. Ayağındaki eskimiş çoraptan başka üzerinde hiçbir şeyi bulunmayan ceset, anadan üryan şekilde söz konusu hendekte öylece bırakılmıştır. MacFarlane, hendekte gördüğü maktulü ve işlenen cinayeti şöyle anlatmıştır: "*Koyu gri sakallı yaşlı bir adamdı. Şakağından bir kurşun girmiş ve boynu ile omzu arasında yatağan tarafından derin bir kesik açılmıştı; yattığı yerde neredeyse hiç su yoktu, yaralarındaki kan tazeydi ve sanki birkaç saat önce akmış gibi gözüküyordu.*"(MacFarlane, 1829, p.228-229). MacFarlane, hendekte bulunan cesedin sıradan ve masum bir köylüye ait olduğına kanaat getirmiştir. Söz konusu korkunç ve vahşice işlenmiş cinayetin faillerinin ise hiç kuşkusuz Sisam Adası'ndaki Rum eşkıyasına ait olduğı düşünülmüştür. Bulunan ceset, MacFarlane'i ve maiyetindekileri tedirgin etmiştir. Maktulün vücudundaki yaralar ve yere dökülen kanın çok taze olduğunun fark edilmesi üzerine MacFarlane ve beraberindekiler, eşkıya taifesinin kendilerine çok yakın bir konumda olabileceğini düşünerek, yakındaki Nif (bugünkü Kemalpaşa) kasabasına hızlıca gitmeye karar vermişlerdir. MacFarlane kasabaya varır varmaz, ilk iş olarak kasaba ağasının yanına gidip hendekte gördüğü cesedi haber vermek olmuştur. Kasaba ağasına, bulduğı cesedin bir Türk'e ait olduğunu söylemiştir. MacFarlane'i dinleyen kasaba ağası ve çevresindekiler, cinayeti işleyenlerin Rum eşkıyası olduğına kesin kanaat getirmişlerdir. Nif kasabası ağasının nezaretinde atlı ve silahlı bir birlik, dereye doğru cesedi almak üzere harekete geçmiştir. Hadisenin olduğı yere giden kasaba ağası ve beraberindekiler, maktulün cenazesini orada uygun bir yere defnetmiş ve maktulün kalan birkaç eşyasını yanlarına alarak kasabaya dönmüşlerdir (MacFarlane, 1829, p.230,233).

MacFarlane'e göre, bu cinayet bölgede yaşanan ilk hadise değildi. Daha önceleri de Nif kasabasının yakınlarında buna benzer hadiseler yaşanmıştır. Bir süre önce bir Türk çoban öldürölmüş ve sürüsü çalınmıştır. Yine, MacFarlane'in kasabaya varmasından birkaç gün önce bölgenin ileri gelen ailelerinden iki erkek çocuk, Rum eşkıyası tarafından kaçırılmıştır. Çocuklar, eğlence için ata binip ve kasabadan uzaklaştıkları bir sırada esir alınmıştır. Rum eşkıyası, ele geçirdiğı çocukları öldürmemiş; ancak kaçırılan çocukların ailelerinin zengin olduğı bilindiğinden, onları fidye için esir almışlardır (MacFarlane, 1829, p.230). Daha önceden esir aldıkları fakir bir Türk köylüsünü çocukların ailelerine gönderip yüksek bir fidye talep

etmişlerdir. Rum eşkıyası, bilinçli ve kasıtlı olarak zengin Türk ailelerinin çocuklarını kaçırmakta ve ailelerinden yüklü miktarda fidye almaya çalışmaktaydılar.⁴

MacFarlane'in 1847-1848 yılları arası Osmanlı topraklarındaki seyahatindeki duraklarından biride Edirne şehridir. Edirne'ye doğru yola çıkan MacFarlane, Silivri'ye geldiğinde, buranın korkunç bir cinayet hadisesi ile çalkalanmakta olduğunu ifade etmiştir. Silivri'deki otuz iki kemerli geniş bir köprü'nün hemen yukarısında, Rumların büyük hürmet gösterdikleri bir çeşme bulunmaktadır (MacFarlane, 1850, p.291). Bu çeşmenin biraz ötesinde, Müslümanların büyük bir hürmet gösterdikleri ve suyunu içmeyi tercih ettikleri başka bir çeşme daha yer almaktadır. Müslümanların kullandığı çeşme daha çok ıssız ve metruk bir yerdedir. Birkaç Rum, gece vakti ölü ve soyulmuş bir adamın cesedini bu çeşmenin oluğuna bırakmıştır. Ertesi sabah çeşmeye su doldurmaya giden bir Türk, oluğun içinde çıplak bir ceset görünce panik ve korku içinde durumu yetkililere haber vermiştir. Çeşmenin oluğunda bir insan cesedi bulunması, Müslümanların uzunca bir müddet buradan su içmemesine neden olmuştur. Daha öncede Silivri ve civarında bu tür cinayet hadiseleri yaşanmıştır. Boğazı kesilmiş, başı bedeninden tamamen ayrılmış ya da vücut bütünlüğü kaybolmuş ceset parçalarına sıkça rastlanmıştır. MacFarlane, kasabadaki Rumların kin gütmeye meyilli kimseler olduğunu ve bu cinayetlerin olağan şüpheli olarak kendilerinin görüldüğünü ifade etmiştir (MacFarlane, 1850, p.291-292).

MacFarlane, zaman zaman seyahati sırasında yaşadığı, şahit olduğu ya da duyduğu Rumların hırsızlık hadisesinden de bahsetmiştir. Bu hırsızlık hadiselerinden birisi de bizzat MacFarlane'in soyulmasıydı. 1847-1848 yıllarındaki seyahati esnasında, İznik üzerinden Bursa'ya giderken Bozüyük'e uğramıştır. Bozüyük'ün ulu camii olan Kasımpaşa Camisine yakın bir noktada yer alan bir Rum kahvehanesinde mola amacıyla durmuştur. Yanında kendi ismini verdiği oğlu Charles da bulunmaktaydı. Kahvehanede otururken, oğlunun gösterişli ve değerli at kamçısı çalınmıştır. MacFarlane, at kamçısının çalınması hadisesini şöyle anlatmıştır: *"...Kısa bir süre sonra medeniyetin sınırlarına yaklaştığımızı fark ettik, çünkü oğlumun binici kamçısı kahvehanede çalınmıştı. Kahvehaneci Rum çok ciddi bir şekilde kendisinin ve adamlarının masum olduğuna dair yemin etti. Biz de daha ziyade, bizim varışımızdan hemen sonra ve biz camiye incelediğimiz sırada kahvehaneden yola çıkan bir grup Rum ve Ermeni gezginden şüphelendik..."* (MacFarlane, 1850, p.192).

MacFarlane'in bu sefer soyulmadığı ama şahit olduğu bir başka hırsızlık hadisesi, Kirmasti (bugünkü Mustafakemalpaşa) kasabasında bulunduğu sırada yaşanmıştır. MacFarlane ve beraberindekiler Kirmasti'ye vardığında saat 16.30 ve ikindi ezanı üç minareden üç müezzin tarafından aynı anda okunmaktaydı (MacFarlane, 1850, p.308). Uzun yolculuğunun ardından dinlenmek amacıyla Kirmasti'de tanıştığı Rum hekimin evinde bir müddet konaklamıştır. Hekimin evinde kayınpederi ve kayınavidesi de yaşamaktaydı. Evin yaşlı kayınpederi olan Rum, başına gelen ilginç bir hırsızlık olayını MacFarlane'e anlatmıştır. Buna göre bölgenin oldukça tanınmış simalardan olan bir Türk, bu yaşlı Rum'un kırsağını ve tayını çalmıştır. Bir süre sonra bu hayvanlar bir Ermeni ve birkaç Türk'ün yardımıyla at hırsız olan Türk'ten kurtulmuş fakat hırsız yakalanmamıştır. Çalınan bu hayvanlar kasabanın ağasına getirilmiştir. Hayvanları bulan Ermeni, söz konusu tayın ve kırsağın yaşlı bir Rum'a ait olduğunu kasaba ağasına bildirmiştir. Kırsağının ve tayının bulunmasına sevinen yaşlı Rum, hızlıca çalınan hayvanlarını almaya gitmiştir. Lakin hırsızlık hadisesi artık dava konusu haline gelmişti. Kadı, mahkemede, yaşlı Rum'dan hayvanların kendisine ait olup olmadığına dair ciddi kanıtlar sunmasını istemiştir. Bu durum karşısında oldukça afallayan yaşlı Rum, söz konusu hayvanların kendisine ait olduğunu ve kasabada bulunan herkesin bunu gayet iyi bildiğini ifade etmiştir. Kadı için bunların tam manasıyla bir hükmü yoktu. Eğer kırsağını ve tayını geri almak istiyorsa, daha güçlü kanıtlar koyması gerektiği yaşlı Rum'a söylenmiştir. Yaşlı Rum, tayın ve kırsağın kendisine ait olduğuna dair şahitler bulmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine kendisine ve iddiasına şahit olabilecek iki

⁴MacFarlane, Kemalpaşa kasabasında Rum eşkıya taifesi tarafından kaçırılan bu çocukların akıbetihakkında bir bilgi vermemektedir. Bkz. MacFarlane, 1829, p.230-231.

Rum'u getirmiştir. Kadı, getirilen Rumların şahitliğini kabul etmemiştir. Çünkü getirilen Rumlar Hristiyan, hırsızlıkla itham edilen kişiye bir Müslümandı. Şahitlerin Müslüman olması gerektiğini anlayan yaşlı Rum, değirmene mısır taşımak için sık sık kısağını ödünç alan üç Türk'ü, Kadı'nın huzuruna çıkartmıştır. Kadı'nın yanında oturan ve mahkeme heyetinden olduğu anlaşılan bir Müslüman, gelen üç Türk'ün şahitliklerinin kabul edilmesini Kadı'dan rica etmiştir. Kadı'da hemfikir olmuş fakat yaşlı Rum'dan, kısağın geri iadesi için dava bedeli olarak otuz kuruş talep etmiştir. Yaşlı Rum, dava bedeli için istenen otuz kuruşu ödemeye gücünün yetmeyeceğini söylemiştir. Bunu üzerine mahkeme kadısı, yaşlı Rum'un ekonomik durumunu dikkate alarak on altı kuruş ödemesine hükmetmiştir. Mahkeme bedelini ödeyen Rum, hayvanlarını alarak evine geri dönmüştür (MacFarlane, 1850, p.309).

2.2.1. Rum Eşkriya Papaz Lollo Hadisesi

MacFarlane'in anlattığı eşkriyalık hadiseleri içinde en ilginç Rum asıllı Papaz Lollo'nun hikâyesidir. MacFarlane her yönüyle ilginç olan bu haydutluk hadisesinin detaylı bir anlatımını yapmıştır. 1847'de İstanbul'a gelen MacFarlane, şehrin, Papaz Lollo adındaki eşkriyanın sebep olduğu hadiseyle çalkalandığından bahsetmektedir. Papaz Lollo, Edirne ile Karadeniz'in güneybatı sahili arasındaki bir Rum köyünde doğmuştur. Ardından almış olduğu din eğitiminden sonra papaz olmuştur. Lollo, papaz olmanın verdiği saygınlığı çevresindeki cahil ve bilgisiz Rumları istismar etmekte kullanmıştır. Kuvvetli hitabeti ve dindar duruşu ile çevresinde saygı duyulan biri haline gelmiştir. MacFarlane, alaycı bir şekilde, Papaz Lollo'nun elinden hiçbir kötü ruhun, iblisin veya hayaletin kaçamadığını söylemektedir. Tüm bu sıra dışı hünerlerinden dolayı Papaz Lollo, çevresindeki Rum köylüler tarafından büyük hürmet görmüştür (MacFarlane, 1850, p.61).

Papaz Lollo hadisesi, eşinin vefat etmesi ve kendisinin başka bir kadınla evlenmek istemesi ile başlamıştır. Başka bir anlatıya göre Papaz Lollo, eşini, sevgiliyle beraber zehirlemiş ve ölümüne sebep olmuştur. Papaz Lollo, eşinin ölümünün ardından, ilişki yaşadığı kadınla evlenmek için piskoposluktan yeniden evlenmesine izin verilmesini talep etmiştir. Rum Ortodoks kilisesi papazların yeniden evlenme taleplerine genellikle sıcak bakmamakta ve talepleri reddetmekteydi (MacFarlane, 1850, p.61-62). Papaz Lollo, istisnai evlilik izninin kendisi için verilmesini bağlı olduğu piskopostan talep etmiştir. Fakat piskopos, Papaz Lollo'ya evlilik izni vermeyi kesin bir dille reddetmiştir. Bunun üzerine Papaz Lollo, öfke ve hiddetten deliye dönmüştür. Papaz Lollo, piskoposun katı tutumu karşısında sembolik bir anlamı bulunan uzamış sakalını kesmiştir. Daha sonra kestiği sakalının tüylerini bir papaz şapkasının içine koymuş ve piskoposa göndermiştir. Simgesel ve sembolik bir manası bulunan bu tepkiyle birlikte, Papaz Lollo artık bir papaz olmadığını piskoposa deklare etmiştir. Başında kırmızı bir takke, beline bir yatağan ve tabanca kuşanmış olan Lollo, yanına aldığı iki yoldaşı ile beraber yollara düşmüş ve piskoposa karşı intikam yeminleri eşliğinde haydutluğa soyunmuştur (MacFarlane, 1850, p.62). Lollo'nun gerçekleştirdiği suikastlar ve soygunlar sonucunda, çetesine yeni katılımlar olmuştur. Piskopos, Strati adındaki bir görevlisini Papaz Lollo'yu yakalama göreviyle vazifelendirmiştir. Lollo, Strati'nin ve adamlarının kendisini takibatından dolayı güçlükler yaşamıştır. Bundan dolayı Strati'ye karşı büyük bir kin beslemeye başlamış ve ondan intikam almak için yemin etmiştir. Lollo ve çetesi, Strati'nin evinde olmadığı bir sırada evine baskın düzenleyerek, oğlunu ve gelinini öldürmüştür (MacFarlane, 1850, p.62-63).

Strati, oğlu ve gelinin Lollo ve çetesi tarafından öldürülmesi üzerine intikam yemini etmiş ve Lollo'nun bulunup, etkisiz hale getirilene kadar sakalını kesmeyeceğinin sözünü vermiştir. Olaya dâhil olduğu düşünülen pek çok kişi tutuklanmış fakat Lollo ve çetesi bir türlü yakalanamamıştır (MacFarlane, 1850, p.63, 518-519).

MacFarlane, 1848 senesinin mayıs ayı başında Edirne'ye geldiğinde, Edirne Valisi Rüstem Paşa'nın konağında bulunduğu sırada Lollo hadisesinden tekrar bahsedilmesine tanık

olmuştur. Orada tanıştığı siyahî bir cellâttan Papaz Lollo’yun infaz edildiğini öğrenmiştir. Cellât, Papaz Lollo’nun Edirne ile Gelibolu arasındaki bir Rum köyünde yakalandığını, ardından Edirne’deki hapis haneye konulduğunu, kadı tarafından Lollo’nun işlediği suçlardan dolayı idamına hükmedildiğini ve infazı kendisinin birkaç gün önce gerçekleştirdiğini söylemiştir (MacFarlane, 1850, p.523).

Papaz Lollo’nun işlediği suçlar hakkında pek çok yeterli ve tatmin edici delil bulunmuştur. Fakat o masum olduğunu iddia etmiştir. İnfaz edilmek için hapis haneden çıkarıldığında ise feryat figan bağırmıştır. MacFarlane, Lollo’nun idama götürülüşü ve idam edilmesini görgü tanıkları üzerinden şöyle anlatmıştır: “İdam edilmek üzere hapis haneden çıkarılıp halka açık sokaklara götürüldüğünde, feryat figan bağırarak Paşa’dan kendisini kurtarmasını, haksız yere mahkûm edilen bir adamı kurtarmasını istedi! Elleri arkasından bağlı olduğu halde, yol boyunca feryat ederek onu idam yerine sürüklemek zorunda kaldılar. Cellâdın eli altında o kadar zahmet çekiyordu ki, Cellât onu kesip biçmek zorunda kaldı ve kafasını güçlüklerle koparabildi. Korkunç ve iğrenç bir manzaraydı...” (MacFarlane, 1850, p.524).

Edirne’deki idamlar, İstanbul’dan açık ara daha fazla olmakla birlikte, söz konusu Papaz Lollo’nun başını kesen cellât, son beş ay içinde yediden fazla “*kelle vurduğunu*” ifade etmiştir. Bu kadar yoğun çalışması cellâdı da etkilemiş olmalı ki mesleğini bırakmak istediğini belirtmiştir. Son zamanlarda Edirne’de idam edilen kişilerin ezici çoğunluğu Hristiyan’dı. Papaz Lollo hariç, idam edilenlerin ekseriyeti ise Rum kilisesine bağlı Bulgarlardı. İdam gerçekleştirildikten sonra bir müddet teşhir edilen kafalar, daha sonra kendilerine ait Hristiyan mezarlığına, vücutlarının geri kalanıyla birlikte gömülürlerdi (MacFarlane, 1850, p.524-525).

2.3. Ermeniler

MacFarlane, Ermenilerin karışıkları eşkıyalık cinayet ve hırsızlık hadiselerine yazmış olduğu eserlerinde yer vermiştir. MacFarlane, 1847 yılı yazında İstanbul’a gelmesinden çok kısa bir süre önce bir Ermeni bir Türk’ü öldürmüştür. Öldürülen Türk, Ayastefanos (bugünkü Yeşilköy) kasabasında kayıkçılık yapan Mehmed adında yaşlı biriydi. Müslümanlar tarafından olduğu kadar aynı zamanda gayrimüslimler tarafından da sevilen bir şahsiyetti. Dürüst ve çalışkan olan Kayıkçı Mehmed’in, bir Ermeni tarafından hunharca bir şekilde bıçak darbeleriyle katledilmesi, toplumda büyük bir infial meydana getirmiş ve bir o kadar da üzüntü yaratmıştı. Zira Kayıkçı Mehmed, her zaman güler yüzlü, dakik ve yardımsever, “...sık sık (oraya) gelen Frenklerin, kendi halkının, Rumların ve aslında her zümrenin takdir ettiği birisiydi...” (MacFarlane, 1850, p.56).

Kayıkçı Mehmed’in başına gelen elim olay ise bir o kadar da hayreti mucipti. Kayıkçı Mehmed, akşam vakti Ayastefanos’ta denize yakın olan kahvehanelerin yakınından geçerken, bir Hristiyan çocuğun ağlama sesini işitmiştir. Sesin geldiği yöne doğru yürümeye başlayan Kayıkçı Mehmed, çocuğun bir Ermeni tarafından gaddarca dövüldüğünü görmüştür. Ermeni’nin elinde bıçak bulunması nedeniyle etraftaki Rumlar ve Frenkler müdahalede bulunamamıştır. Gözü pek olan Kayıkçı Mehmed, ileriye atılmış ve Ermeni’ye Hristiyan çocuğu salıvermesi için ikazda bulunmuştur. Öfkesinden gözü dönmüş Ermeni, elindeki bıçakla Kayıkçı Mehmed’e saldırmış ve onu bıçaklamıştır. Mehmed bıçak darbesinin etkisiyle yere düşmüştür. Ermeni, aynı bıçakla Rum çocuğu da yaralamıştır. Kayıkçı Mehmed’i ve Rum çocuğu öldürücü darbelerle yere seren Ermeni, olay yerinden kaçmaya yeltenmiş, ancak etraftaki Frenkler tarafından yakalanarak elleri ve ayakları sıkıca bağlanmıştır. Daha sonra kolluk kuvvetlerine teslim edilmiştir. Bu arada ağır yaralanan Kayıkçı Mehmed ise vefat etmiştir (MacFarlane, 1850, p.56).

Bu hadise, hem Müslüman hem de gayrimüslim tebaa arasında büyük bir infial meydana getirmiştir. Katil Ermeni’nin hak ettiği cezayı alması için padişaha ve hükümete arzalar yazılmıştır. Padişah’tan ve hükümet yetkililerinden Ermeni katilin idam edilmesi talep edilmiştir.

Onlara göre adalet, kısas ile mümkün olacaktı. Ayastefanos'un Ermeni cemaati kendi cemaatlerinden olan katili kurtarmak amacıyla aralarında para toplayarak, hayatını kaybeden Kayıkçı Mehmed'in fakir ailesine "kan parası" ödemeyi teklif etmişlerdir. Ancak Kayıkçı Mehmed'in ailesi ise bu teklifi reddetmiş ve mahkemeden kısas hükmünün uygulanmasını talep etmiştir. Neticede, katil Ermeni mahkeme kararıyla idama mahkûm edilmiş ve cezası infaz edilmiştir (MacFarlane, 1850, p.56-57). Ancak bu noktada dikkat çekici bir gelişme daha yaşanmıştır. Katil Ermeni'nin idamını gerçekleştirecek bir cellât bulunamamıştır. Güç bela cellâtlık görevini ifa edecek biri bulunmuş ve katil idam edileceği yere getirilmiştir. İnfaz sırasında cellât, ellerinin titremesine engel olamamış, büyük bir gerginlik içinde infazı tamamlamıştır. İnfaz sonrasında cellâdın beti benzi atmıştı. Kayıkçı Mehmed'in ailesi ise infazı bizzat izlemiş ve adaletin ve adaletin yerini bulduğunu ifade ederek oradan ayrılmıştır (MacFarlane, 1850, p.55).

2.4. Bulgarlar

MacFarlane, Bursa seyahati sırasında gördüğü Bulgar çobanlarını Osmanlı topraklarındaki en büyük hırsız taifesi olarak ifade etmiştir (MacFarlane, 1850, p.264). Ona göre Bulgarlar, Rumların ve Türklerin aksine daha çalışkan ve bünyeleri daha çok çalışma temposunu kaldıracılmekteydi. Bu yüzden daha yüksek maaş almaktaydılar (MacFarlane, 1850, p.263). Bulgarların sahip olduğu çalışkanlıkları, kendilerine belli başlı alanlarda fayda sağlamaktaydı. Bu meziyetleri dolayısıyla Bulgarlar, çoğu Türk ve Rum tarafından yapılmayan ağır işleri rahatlıkla üstlenmekteydiler. Bu meziyetleri onlara tehlikeli işleri yapmalarına da olanak vermekteydi. MacFarlane'e göre, doğası itibarıyla vahşi olan Bulgarlar, alıkoydukları kişileri sadece soymakla ve paralarını gasp etmekle kalmaz, aynı zamanda soydukları kişileri canice de katlederlerdi. MacFarlane'nin Bulgar eşkıyası hakkındaki değerlendirmesi şöyledir: "...Bu mandıralar genellikle ıssız yerlerde bulunur. Silahsız bir ya da iki yolcunun en son buralarda canlı olarak görüldüğü ve daha sonra kendilerinden haber alınmadığı çok olmuştur. Yırtık pırtık bir ceket, yırtık bir kuşak, kirli bir sarık, en küçük bir ganimet bile onların açgözlülüğünü harekete geçirmeye yeter. Eğer Bulgarlar bu kadar kötü silahlanmış, bu kadar aptal ve beceriksiz olmasalardı, hiç şüphesiz çok acımasız yağmacılar olurlardı. Mevcut halleriyle sadece yoksul yayalar ya da eşeklere veya çok kötü atlara binmiş silahsız zavallı yolcular için tehlikelidirler; gerçi ara sıra iyi pusular kurarak daha büyük avları soyarlar. Yöntemleri, bir sopayla ya da ucuna ağırlık yerleştirilmiş bir çoban sopasıyla kafasının arkasına sersemletici bir darbe indirerek yolcuyu gafıl avlamaktır; şanssız yolcunun kafatası çok kalın değilse kırılır ve hemen yere düşer; düşmezse ona bir darbe daha vururlar ve her iki durumda da bıçaklarıyla boğazını keserler." (MacFarlane, 1850, p.264).

MacFarlane'e göre, Bulgar eşkıya işledikleri cinayetlere dair en ufak vicdan azabı duymazlardı. İşledikleri cinayet sonrası yakalanıp, adalete teslim edildiklerinde; büyük bir kayıtsızlık ve pişmanlık duygusu göstermeden idam edilmelerini beklerlerdi (MacFarlane, 1850, p.264-265). MacFarlane, Anadolu seyahatini gerçekleştirirken, arkadaşları ve yakın çevresi tarafından sürekli olarak Bulgar eşkıyaya karşı uyarılmıştır. Osmanlı topraklarında karşılaştığı en sorunlu kesimin Bulgarlar olduğunu iddia eden MacFarlane, Bulgarlar hakkında hakarete varacak ölçüde şu sözleri sarf etmiştir: "...Türkiye'deki tüm ırklar arasında bana en kaba ve en gaddar göründükleri için onlara karşı her zaman güçlü bir tiksinti duymuşumdur. Çingenelerin en kötülerini, Bulgar çobanlarla kıyaslandığında beyefendidir. Ne Asya'da ne de aralarında çok daha sık bulunduğumuz Avrupa'da onlardan birinin güldüğünü duyduğumuzu ya da neşeli bir gülümseme takındığını gördüğümüzü hatırlamıyorum" (MacFarlane, 1850, p.265).

Yüzyıllardır Fener Rum Patrikhanesine bağlı olan Bulgarlar, 1841 tarihinden başlayarak Osmanlı otoritesine karşı ayaklanmışlardır. Rum isyanına benzer bir süreç izlemişlerdir. Hem kendi bağımsız kiliseleri kurmak hem de siyasi birlikteliğini sağlamak maksadıyla isyana

kalkışmışlardır. Bu doğrultuda, Bulgar eşkıya tarafından pek çok masum Türk katledilmiştir (Burma, 2012, s.68-69).

MacFarlane'in belirttiğine göre, kendisi Bursa'da bulunduğu sırada Bulgar eşkıyası bir cinayet daha işlemiştir. Bursa'nın Gölyazı gölü civarındaki çiftliklerden birinde bir Rum katledilmiştir. MacFarlane'e göre, maktulün Rum olması hasebiyle kadı, cinayetin aydınlatılması konusunda yeterli çabayı göstermemiş ve cinayet faili meçhul olarak kalmıştır (MacFarlane, 1850, p.265).

MacFarlane, 1848 yılının Mayıs ayı başında Babaeski'ye gelmiştir. Ardından Babaeski köprüsünün yakınında bulunan ve adını vermediği bir kasabayı da ziyaret etmiştir. Burada bulunan bir kahvehaneye dinlenmek için girmiştir. Kahvehanede, Bulgarlar tarafından yakın zamanda işlenmiş cinayet hadiselerini dinleyince telaşa kapılmıştır (MacFarlane, 1850, p.302). En son olarak birkaç gün önce kasabanın batısında yer alan Arnavut köyünden bir çocuk, Bulgar eşkıyası tarafından fidye için kaçırılmıştır. MacFarlane, kaçırılma hadisesiyle ilgilenmek için Edirne'den gönderilmiş iki zaptiye memuru ile konuşmuştur. 5 Mayıs'ta Edirne'ye gitmek için Tekirdağ'dan ayrılan MacFarlane, etrafta Bulgar ve Arnavut eşkıyasının yol kestiğini öğrenmiştir. Özellikle Babaeski ve Tekirdağ arasında Bulgar eşkıyanın sık sık yol kesmesi nedeniyle yabancıların yanlarında muhafız almadan seyahat etmelerinin kendileri açısından güvenlik riski oluşturacağı uyarısını kasabanın ileri gelenlerinden almıştır (MacFarlane, 1850, p.299).

Son olarak MacFarlane, 14 Mayıs'ta Edirne'nin Uzunköprü kasabasına gelmiştir. Kasabanın ağası, Charles MacFarlane ve maiyetinin güvenliğiyle bizzat yakından ilgilenmiştir. Ağa, Uzunköprü ile Babaeski arasındaki ana yol güzergâhının oldukça ıssız olduğunu ve güvenlik açısından ciddi riskler barındırdığını belirtmiştir. Bu yol üzerinde özellikle Bulgar eşkıyasının sık sık eşkıyalık yaptığını ifade etmiştir. Ağa'ya göre, Rumeli'deki eşkıyalık hadiselerinin büyük bir kısmı Bulgarlar ve Arnavutlar tarafından gerçekleştirilmektedir. MacFarlane, ağanın silahlı bir muhafız alma tavsiyesine uymuş, bir muhafız kiralayarak seyahatine bu şekilde devam etmiştir (MacFarlane, 1850, p.338-339).

Sonuç

İskoç asıllı yazar ve seyyah Charles MacFarlane, 1827-1828 ve 1847-1848 yıllarında Osmanlı topraklarında gerçekleştirdiği seyahatlerde kamu düzeni, asayiş ve güvenlik meselelerini yakından gözlemlemiştir. MacFarlane, eşkıyalık faaliyetlerinin temelinde idari yozlaşma, güvenlik zafiyeti ve iktisadi çöküş yattığını ileri sürmüştür. Bu görüşünü temellendirmek için Osmanlı topraklarına gerçekleştirdiği iki seyahatini birbiriyle kıyaslamıştır. Seyahatleri sırasında tanık olduğu olumlu ve olumsuz gelişmeleri ayrıntılı şekilde aktarmıştır. MacFarlane göre, Osmanlı idaresi, hem merkezde hem de taşrada can ve mal güvenliğini tam manasıyla sağlayamamaktaydı. Sultan II. Mahmud döneminde alınan sert tedbirlerle ülkede büyük ölçüde sükûnet ve asayiş sağlanmış; ancak Sultan Abdülmecid döneminde suçlulara uygulanan cezalardaki hafiflemeler, suç oranlarında artışa neden olmuştur. MacFarlane ikinci seyahati sırasında asayiş ve güvenliğin gittikçe kötüleştiği, eşkıyalık faaliyetlerinin arttığını gözlemlemiştir. Eşkıyalık faaliyetleri içinde Rumlar başı çekerken Türkler, Ermeniler ve Bulgarların içinde de eşkıyalık faaliyetinde bulunanlar mevcuttu. Asâkir-i Mansûre'de askerlik süresinin on iki yıl olması, bazı askerlerin tahammül sınırlarını zorlamakta ve firar etmelerine yol açmaktaydı. Firar edenlerden biri de Deli İsmail olmuştur. Deli İsmail bir süre eşkıyalık yapmış ve ardından köyüne dönerek yaşamını sürdürmüştür.

Ülke ekonomisinde yaşanan bozulmalar, toplumun yapısında ve değer yargılarında değişimlere neden olmuş; bu durum özellikle hırsızlık vakalarının artmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, askeri ve ekonomik zafiyetlerden yararlanan ayrılıkçı Rumlar, eşkıyalık faaliyetlerine yönelmişlerdir. Başta Sisam ve Sakız olmak üzere bazı

Ege adalarında yaşayan Rum eşkıya, Batı Anadolu'daki kasaba ve köylere sık sık saldırılar düzenlemiştir. Ele geçirdikleri sivilleri öldürmüş veya fidye elde etmek amacıyla tutsak almışlardır. Alaçatı ve çevresinde yaşayan halk, Rum eşkîyasına karşı güvenliklerini sağlamak üzere silahlı bir kolluk kuvveti tertip etmiştir. Ermeniler de işledikleri ve karıştıkları çeşitli cinayet ve hırsızlık hadiseleriyle asayiş ve güvenliği bozmuşlardır. Bulgar eşkıyası ise suç işleme yöntemleri ve sergiledikleri gaddarlıkla halk arasında korku ve endişeye yol açmıştır. Bu durum, MacFarlane gibi bölgede seyahat eden seyyahları ciddi şekilde endişelendirmiştir. Osmanlı yönetimi, iç güvenliği sağlamak amacıyla Asâkir-i Mansûre, Redif Askerî Teşkilatı ve Zaptiye Mûşirliği gibi askerî teşkilatlar kurmuş; ancak tüm bu çabalara rağmen asayiş ve güvenlik sorunları tamamen giderilememiştir.

Kaynakça

- Akdağ, M. (1955). Osmanlı Müessesleri Hakkında Notlar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 13(1-2), 27-51.
- Bardakoğlu, A. (1995). Eşkîya. (C.11, ss.463-466). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
- Başaran, M., ve Özçelik, A. (2022). XIX. Yüzyılda Aydın ve Çevresinde Eşkîyalık ve Güvenlik Sorunu. XVIII. Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Burma, M. (2012). Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 67-90.
- İlgürel, M. (2009). Subaşı. (C.37, ss.447-448). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
- İlgürel, M. (1995). Eşkîya. (Osmanlı'da Eşkîyalık Hareketleri). (C.11, ss.466-468). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
- İnalcık, H. (2012). Tımar. (C.41, ss.168-172). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
- Lee, S. (1893). Macfarlane Charles. *Dictionary of National Biography*, (V.35, pp.1-442). Macmillan Co. London: Smith, Elder, &Co. London.
- MacFarlane, C. (1829). *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces: with an Account of the Present State of Naval and Military Power, and the Resources of the Ottoman Empire*, V. I-II, London, Saunders and Otley.
- MacFarlane, C. (1850). *Turkey and Its Destiny: The Result of Journeys Made in 1847 and 1848 to Examine into the State of that Country*, V. I-II, London, Lea and Blanchard.
- MacFarlane, C. (1853). *Kismet: or, the Doom of Turkey*, London, Thomas Bosworth.
- Mert, Ö. (1991). Âyan. (C.4, ss.195-198). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
- Ortaylı, İ. (1974). Osmanlı Kadısı: Tarihi Temeli ve Yargı Görevi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 30(1). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000915.
- Ortaylı, İ. (2001). Osmanlı Devleti'nde Kadı. (C.24, ss.69-73). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
- Özcan, A. (2007). Redif. (C.34, ss.524-526). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
- Poyraz, Ö. (2020). Abdülmecid Dönemi Hürriyet Bağlayıcı ve Kısıtlayıcı Ceza Uygulamalarına Dair Bir İnceleme. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(43), 497-518. <https://doi.org/10.21497/sefad.756114>.
- Sönmez, A. (2006). Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi (1840-1869). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(39), 199-219. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000227.

Yaramış, A. (2002). Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve Yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'nin Kurulması, *Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları*, C.12, ss. 1168-1175.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 50
2. yazar katkı oranı : % 50